

ULUSLARARASI
MARDİN ARTUKLU MULTİDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR
KONGRESİ
«Sosyal Bilimler Tam Metin Kitabı»
19-21 Nisan 2019
MARDİN

Editörler:
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ
Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU

ISBN: 978-605-7875-41-9
İKSAD YAYINEVİ

KONGRE TAM METİN KİTABI

Editörler

Dr.Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ

Öğr.Gör.Yasemin AĞAOĞLU

İKSAD YAYINEVİ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI: 2014/31220)

TÜRKİYE

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 347 257 9863

E-mail: info @iksad.com

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.

Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

Iksad Publications - 2019©

Yayın Tarihi: 12.05.2019

ISBN 978-605-7875-41-9

ALİYA İZZETBEGOVİÇ’İN ESERLERİNDE BATI, HRİSTİYANLIK VE HZ. İSA

Dr. Öğrt. Üye. İlbey DÖLEK

Hatay MKÜ İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Aliya İzzetbegović, bir “kral” olarak görülmeyi onaylamasa da Bosna savaşında verdiği mücadeledeki önderliğinin yanı sıra barışçıl bir politika ile “üçüncü bir yol” için verdiği entelektüel çabası onun “bilge” bir şahsiyet olduğunu gösterir. İzzetbegović’in dini meseleleri gençlik yıllarında arkadaşlarıyla kurduğu “Genç Müslümanlar” adlı örgütte tartıştığı ve fikirlerin eyleme dönüşmesi için erken yaşlarda mücadele ettiği görülür. Önce yaşadığı coğrafyayı sonra da bütün İslam dünyasını değiştirme idealine sahip olan İzzetbegović’in yaşamı kadar eserleri de bizler için önemlidir. Eserleri arasında; *İslam Deklarasyonu*, *Doğu Batı Arasında İslam*, *Özgürlüğe Kaçışım*, *Tarihe Tanıklığım* ve *Konuşmalar* yer alır. Eserlerinde genellikle Hegelci bir yaklaşımla Doğu ile Batı’yı, islam ile diğer dinleri (yahudilik ve hristiyanlık) ve hz. Muhammed ile hz. Musa ve hz. İsa’yı karşılaştırdığı görülür. İzzetbegović özellikle “*Doğu Batı Arasında İslam*” ve “*İslam Deklarasyonu*” adlı çalışmalarında Batı medeniyeti, hristiyanlık ve hz. İsa’ya geniş bir yer ayırmıştır. Bugüne kadar İzzetbegović’in hayatını ve eserlerini konu alan birçok kitap, makale ve tez yazılmış, belgesel filmleri yapılmıştır ancak onun diğer dinlerden özellikle hristiyanlık ve hz. İsa ile ilgili bölümleri hakkında bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu tebliğ çalışmasında “*Bilge Kral*” olarak tanınan Aliya İzzetbegović’in eserlerinde Batı, hristiyanlık ve hz. İsa ile ilgili ortaya koyduğu görüş ve düşünceleri analiz edilmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegović, Din, Hristiyanlık, Hz. İsa, Mesih.

GİRİŞ

1. Aliya İzzetbegović (1925-2003) Kimdir?

Bosna Hersek’in Bozanski Samac kasabasında 1925 yılında dünyaya gelen Aliya İzzetbegović⁹⁹ Saraybosna’da bulunan Alman Lisesi’nden 1944 yılında mezun olmuştur. Lejla, Sabina ve Bakir isminde üç çocuğu olan İzzetbegović, üç çocuğunun isimlerinin baş harflerini LSB’yi Takvim isimli dergide “*İslam Rönesansının Sorunları*” adlı makalelerini yayınlarken mahlas olarak kullanmıştır (İzzetbegović, 2003:35). Genç Müslümanlar (Mladi Muslimani) örgütü içinde gösterdiği faaliyetler nedeniyle 1946 yılında totaliter Yugoslav rejimi tarafından

⁹⁹ “Beyoğlu” anlamına gelen Begović soy ismi Boşnaklarda sıklıkla kullanıldığı görülür.

beş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (İzzetbegoviç, 2011). Genç yaşlarda Batı felsefesinin temel eserlerini okuyan İzzetbegoviç sadece düşünen birisi değil aynı zamanda bir aksiyon adamıdır. Yapmak istediği siyasi harekete fikri temeller bulmaya çalıştığı ve bir arayış içinde olduğu görülür. Bu arayış içinde İzzetbegoviç'in açık bir kafaya sahip oluşu A. İnam'a göre saygıyı hak etmektedir (İnam, 1992:74). İzzetbegoviç'in *İslam Deklarasyonu-İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar, Doğu Batı Arasında İslam, Tarihe Tanıklığım* gibi eserlerinin ortaya çıkmasında farklı kaynaklardan beslendiği görülmektedir. Felsefi eserlerin dışında Kuran, Tevrat ve İnciller gibi kutsal metinleri de okuduğu anlaşılar. Kutsal metinlerin ve felsefi eserlerin dışında materyalizm ve sosyalizm gibi izmlerle ilgili derin bilgilere sahip olduğu görülür. İzzetbegoviç'in entelektüel anlamda olgunlaşmasında etkili olan faktörler arasında yaşadıkları, okudukları ve ideali olduğu görülür. Ayrıca Hasan el-Benna, Seyyid Kutup, Mevdudi ve Fazlurrahman gibi Müslüman düşünürlerin eserlerinden etkilendiği görülür (Eliaçık, 2012:13). Özellikle Genç Müslümanlar (Mladi Muslimani) örgütüne katılması onun İslami düşüncesinin gelişmesinde etkili olmuştur. İzzetbegoviç, 12 Ekim 2000 tarihinde ilerlemiş yaşı ve sağlık problemleri nedeniyle devlet başkanlığı görevinden ayrıldıktan üç yıl sonra 19 Ekim 2003'te hayata veda etmiştir.

2.İzzetbegoviç'in Düşüncesinde Batı

İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinin birinci bölümünde Batı düşüncesinin temellerini açıklar. İzzetbegoviç, dünya görüşlerini dini (maneviyatçı), materyalist ve islami dünya görüşü olmak üzere üç kategoride ele alır. Bunlar sırasıyla şuur, tabiat ve insanı esas alırlar. Birinci dini/maneviyatçı görüşe göre yegane veya esas varlık ruhtur. İkincisine göre maddedir. Üçüncü görüş yani İslam'a göre ruhun ve varoluşun birliğine yani tevhide dayanmaktadır (İzzetbegoviç, 2011:11). Burada görülen üçüncü görüş; ruh ve maddeden oluşan düalist yaklaşımda insanı bütün olarak ele aldığı ve onu kendi ontoloji anlamı içinde kavradığı görülmektedir.

Batı medeniyeti kendisini, İslam-Doğu dünyasına karşı 'biz' ve 'onlar' ya da 'ötekiler' şeklinde bir kıyaslamadan hareket ederek savunur. "Öteki", Batı'nın zihnindeki korkuların, hilebaz tecessüslerin somutlaşmış örnekleridir. Bu yüzden tehlikelidir ve kısıkvrak yakalanmalıdır. Tepkileri ölçsüz ve gizemlidirler. Despotik bir yönetimleri olduğundan halkı köleliğe eğilimlidir (Süphandağı, 2004:5, Köse ve Küçük, 2015:123). Batı felsefesinin büyük çoğunluğuna etki eden Descartes'in düalist görüşünü ciddi bir biçimde sorgulamaya tabi tutan

İzzetbegoviç, düalist felsefeyi Batı'nın temel açmazı olarak görmüş, Descartes'in varlığa dair ruh-beden şeklindeki ikilemini modern dünyaya da uyarlamaktan geri kalmamıştır. İzzetbegoviç, soğuk savaş döneminde Doğu'yu komünizm ve materyalizmin temsil ettiğini, Batı'nın da hristiyanlık teolojisinden fazlasıyla etkilendiğini savunmuştur. Dolayısıyla iki kutuplu sistemin esasında materyalizm-idealizm, materyalizm-hristiyanlık ve materyalizm-ruhçuluk ikilemlerini sunmaya çalışan İzzetbegoviç, uluslararası sistemin salt bu iki kutup üzerinden, bu ikilemlerle anlamlandırılmaya çalışılmasını her fırsatta eleştirmiştir (Dağcı ve Dal, 2016,:117). Batı denildiğinde bugün bile özgürlük ve düşünce hürriyeti akla gelir. Ancak Batı tarafından düşünceleri nedeniyle İzzetbegoviç iki kez hapse mahkum edilmiştir. İzzetbegoviç'e göre *“özgürlüğün ölçüsü azınlıklara nasıl davranıldığıdır ve insanların farklı düşünebilme özgürlüğünden önce düşünce (ifade) özgürlüğüne sahip olmasıdır.”* (İzzetbegoviç, 2011). İzzetbegoviç'e göre hristiyan batı düşüncesinin kökleri Antik Yunan veya Roma'ya da gitse Skolastisizm'in etkileri güçlüdür. İzzetbegoviç, batı düşüncesinin hristiyan karakterini negatif olarak algılamaz daha çok somut bir gerçeklik olarak ifade eder. Nitekim Antik Yunan'da Sokrates'in idam edilmesi, İsa'nın çarmıha gerilmesi ya da *Holokost*, Batılıların bilinçaltında yer alan rahatsızlıklara işaret etmesine rağmen benzer bir zulmün Bosna'da yaşanmasına engel olamamıştır (Yılmaz, 2016:618). İzzetbegoviç'in Batı düşüncesine yönelik eleştirilerinin ilki sadece insanın ruhsal yapısını yücelten dini görüş olduğu ve ikinci eleştirisinin de Batı'nın materyalist düşüncesine yönelik olduğu görülür. Aynı düşünce İslam'ın diğer dinler yahudilik ve hristiyanlıkla karşılaştırmasında da görülür. Çünkü, Yahudi materyalizmi (veya pozitivizmi) insanın şuurunu dünyaya doğru yöneltmiş ve bütün tarih boyunca haricî gereklere olan alâkasını tahrik etmiştir. Hristiyanlık ise insan ruhunu kendi kendine doğru yöneltmiştir. Eski Ahid'in aşırı gerçekçiliğinin hakkından Yeni Ahit'in aynı şekilde aşırı idealizmi ile gelinebilmiştir. Bu iki şeyin birleştirilmesi İslâm'da biraz zaman geçtikten sonra Hz. Muhammed ile gerçekleşmiştir (İzzetbegoviç, 2011:252). İzzetbegoviç için İslam salt bir *“Religion”* anlamında *“din”* değildir. İnsanı merkeze alan bütüncül bir yaklaşımda İslam aslında üçüncü bir yol *“The third way”* olarak karşımıza çıkar. İslam adeta *“Doğu”* ile *“Batı”*nın bir sentezi ya da orta yolu olarak dengenin/sağ duyunun adıdır. Görüldüğü üzere yahudiliğin maddeci, hristiyanlığın da maneviyatçı bir dünya görüşüne sahip olduğunu ancak İslam'ın hem maddeye hem de maneviyata önem verdiğini belirtmektedir.

Batı'nın yani Avrupa'nın vahşi kabileleri arasında bir uygarlaşma ve modernleşme hareketinde hristiyanlık etkili olmuştur. Avrupa'da Protestan kiliselerinin kurulmasıyla birlikte

Reformasyon dönemi dinin değişimdeki rolünü gösteren en net olaylardan birisi olmuştur (Düzgün, 2009:17). Batı'nın aydınlanmacı akli ve sanayileşme hareketi ile birlikte sınıfsal yapının ortaya çıkışı pozitivist ve materyalist düşüncenin etkisinde “din”e yönelik bakış açısında bazı kırılmalar meydana gelmiştir. İzzetbegoviç'e göre “orta yolu” temsil eden İslâm, kendi özgünlüğünü korumakla birlikte Batı ile Doğu'nun iyi taraflarını da içermektedir. Avrupalı olmanın Müslüman olmayı; Müslüman olmanın da Avrupalı olmayı dışlamadığını belirtmiştir (İzzetbegoviç, 2011:216). İzzetbegoviç'in sözlerinden hareketle insanı merkeze alan dünya görüşünü besleyen iki damardan biri müslüman olması, diğeri de Avrupa'nın hoşgörü kültürü ortamında yetişmiş olmasıdır. İzzetbegoviç sözlerinde Yugoslavya'yı sevdiğini ancak Yugoslav yönetimini onaylamadığını ifade eder. Çünkü, Batılı ülkelerin etkisinde Yugoslavya yönetimi Boşnak ve Müslüman kimliğini tanımamıştır. Onlar için Boşnak müslümanlar aslında Bosnalı Sırlardır. Oysa İzzetbegoviç, ülkede yaşayan Hırvatları, Sırları ayırt etmeden bir arada yaşayabilmenin umudunu taşımıştır. İzzetbegoviç'in bu hayali kimileri tarafından bir ütopya olarak nitelendirilmiş ancak İzzetbegoviç bunun bir hayal olmadığını tarihsel tecrübeden hareketle geçmişte Fatih Sultan Mehmet'in Balkanlarda, Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'te gerçekleştirdiğini sık sık vurgulamıştır. İzzetbegoviç'in Batı'dan ve tüm dünyadan beklediği hoşgörü sadece Bosna için geçerli değildir. Kudüs için de aynı hoşgörülü yaklaşımın sergilenmesi gerektiği konusunda hem Batılıların hem de Müslümanların Kudüs konusunda izlemesi gerekenleri şu şekilde aktarır:

“Kudüs alışılmış bir şehir değildir. O, üç büyük dünya dininin vazgeçemeyecekleri kutsallıkları bulunan bir şehirdir. Herkese tamamen açık olacak, özgür bir Kudüs şehrini kim temin edebilir? Hem teorik hem pratik olarak bunu sadece Müslümanlar yapabilir. Kudüs'ün yarın sadece Müslüman şehir olması için değil, onun yeniden herkese açık olması ve orada insanlığın üç büyük nehrin aktığı berrak bir kaynak kalması için bizim güçlü olmamız gereklidir (İzzetbegoviç, 2014:44,99).

İzzetbegoviç'in düşüncesinde “Batı hiçbir zaman uygar olmamıştır ve bugünkü refahı devam edegelen sömürgeciliği döktüğü kan, akıttığı kan ve çektirdiği acılar üzerine kuruludur”. İzzetbegoviç'in bu düşüncesinin temelinde halkının uğradığı zulme Batı'nın göz yumması ve adil davranmamasıdır. Aslında İzzetbegoviç'in Batı eleştirisini tek yanlı okumamak gerekir çünkü İzzetbegoviç'in eserlerine ve yakın tarihte yaşananlara bakıldığında Doğu yani İslam dünyası da Bosna'da yaşanan zulme (diğer Müslüman coğrafyalarda olduğu gibi) sessiz kalarak adeta buna ortak olmuştur. Dolayısıyla İzzetbegoviç'in *İslam Deklarasyonu* adlı eseri tekrar

okunduğunda Müslümanların geri kalmışlığı ve dünyanın gidişatında söz sahibi olamamaları yaşanan acılarda pay sahibi oldukları tezini güçlendirmektedir.

“Batı, Bosna-Hersek’e en âlâ müdahalede bulundu ve dünya bunu bilmek zorundadır! Batı buraya geldi, bizim elimizi kolumuzu bağladı ve çekip gitti... Batı’nın müdahalesi askeri ambargo koymak oldu... Batı hem bizi korumuyor ve hem de kendi kendimizi savunmamızı yasaklıyor... Bunlar Sırlara, işlerine (katliama) devam etmeleri mesajını vermiştir.” (İzzetbegoviç, 2018:96)

3.İzzetbegoviç’in Düşüncesinde Hristiyanlık ve Hz. İsa

Dindar bir ailede yetişen ve dine bağlılığını annesine borçlu olduğunu ifade eden İzzetbegoviç, dini açıdan kalben doğulu olduğunu ancak eğitim açısından aklen batıya ait olduğunu altını çizer (İzzetbegoviç, 2011:216). Avrupa tarihinde hukukun gelişmesi, Kilisenin hakimiyetinden kurtulmasıyla başlamış ve sosyalist öğretilerle sosyalizmin sahneye çıkmasına kadar devam etmiştir. İzzetbegoviç’e göre ne hristiyanlık ne de materyalist felsefe bir insan hakları (hukuk) meydana getiremez. Çünkü hukuk tek bir ilkeye dayanmaz. Hristiyanlık için hukuk, dünyayı düzeltmek için ancak hayali bir çaba ya da başarısızlıkla sonuçlanan bir teşebbüsten ibarettir. Çünkü, onlara göre Hz. İsa, Eski Ahit’in (Ahdi Kadim) adaleti yerine sevgiyi getirmiştir. Bu sevgi ise dünyevi değil en yüksek uhrevi bir fazilettir (İzzetbegoviç, 2011:301-302).

Roma imparatorluğu hakimiyetinde bir cemaat dini olarak ortaya çıkan hristiyanlığın aksine İslam, bir devlet dini olarak doğmuştur. Bu olgu başından beri, kendini koruma içgüdüleriyle saldırganlaşan hristiyanlığın aksine İslam’ın kendi dışındaki inanç ve kültür gruplarına karşı daha hoşgörülü ve kuşatıcı bir tarzda yaklaşmasını sağlamıştır. İzzetbegoviç’e göre, hristiyanlık orta yolu bulma kabiliyetinden yoksundur. Ona göre, Avrupa’nın bu yöndeki başarısızlığı kültürel ve dinsel kodlarındaki bu savunma ve bunun getirdiği saldırma refleksinden kaynaklanmaktadır (Düzgün, 2009:2). İnsanı bir ütopyaya çağıran hristiyanlık sürekli uygulama sorunu yaşamıştır. İncillerde anlatılan öğretinin vazettiği şekilde yaşamsallaştırdığı hristiyanlığın tarihte yer tutmuş bir toplum modelinden bahsetmek mümkün değildir (Aytepe, 2016:2363). Yahudilik, yalnızca bu dünyaya yönelik çaba harcarken hristiyanlık, bu dünyanın iyileştirilebileceğine dair iyimser bir yaklaşımdan kendini uzaklaştırmış, insanın kurtuluşunu bu dünyadan elini-etegini çekip kendi ruhunu temiz tutmasında görmüştür (İzzetbegoviç, 2009:254).

Hristiyanlıkla ilgili meselede İzzetbegoviç, İsa'nın bilimi ile Kilise'yi birbirinden ayırdığı görülmektedir. İlkinde bazı noktalarda tahrif edilmiş Allah'ın vahyini; ikincisinde ise kendi kaçınılmaz hiyerarşisi, siyaseti, zenginliği ve menfaatleri ile sadece İslam karşıtı değil aynı zamanda İsa karşıtı olmuş bir organizasyonu görmektedir. Hristiyanlığa karşı tavrını belirlemek isteyen herkes, tarihî hayatı içinde her ikisi arasında sürekli sallanan kilisenin hedefi İsa'nın bilimi mi yoksa engizisyon mu tanımlamasını bilmek ister. İncillerin etik öğretilerinin yorumcu ve temsilcisi olmaya yakın olan kilise, bununla aynı oranda İslam'a yakındır. Ayrıca, Vatikan Konsili sonrası dönemde Kilise'de ortaya çıkan yeni eğilimleri olumlu karşılayan İzzetbegoviç, bu tavır ile Kilise'nin ilk dönemde görülen Hz. İsa'nın tebliğ mesajına kısmen yaklaştığını belirtmiştir (İzzetbegoviç, 2007:67).

İzzetbegoviç için Hz. İsa'nın tebliğ ettiği mesaj “*saf din*”dir ve onun mesajının Kilise'nin öğretilerinden farklı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Ona göre, Hz. İsa bir İslam peygamberidir ve İslam peygamberleri arasında ayırım yapmaz (Kur'an, Bakara:285). Aslında İzzetbegoviç “*İslâm'ın İncil'i mukaddes kitap ve Hz. İsa'yı peygamber olarak tanımakta olduğu gerçeği görmezlikten geliniyor*” (İzzetbegoviç, 2011:264) diyerek sadece hristiyanlara değil müslümanlara da seslenmektedir. Hristiyanlığa ve Hz. İsa'ya müslümanca bakışın nasıl olması gerektiği konusunda müslümanlara önemli hatırlatmalarda bulunmuştur. Ona göre, tarihin seyrini doğru anlamak için Hz. İsa'nın hayatı ile hristiyanlık tarihi arasında bir ayırım yapmak gerekir. Bir tarafta Hz. İsa, öbür tarafta hristiyanlık durmaktadır. Bu fark insanın şuurunda zamanla ilahî ile insanî olanın arasında bir farka dönüşmüştür ve bu bir bakıma gerçekten de öyledir. Bu fark, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu dogmasının ortaya çıkmasına ve onda ısrar edilmesine sebep olmuştur. Tanrı-insan hakkındaki hristiyan efsanesi saf hristiyanlığın fiilî hayatta mümkün olmadığı itirafını kabul etmektedir (İzzetbegoviç, 2011:308).

İzzetbegoviç, hristiyan etiğinin Hz. İsa'ya, teolojisinin ise Aziz Pavlus'a veya Aziz Augustin'e ait olduğunu belirtir. Din olarak Hz. İsa'nın öğretisinin Platon'a yakın dururken hristiyan teolojisinin de Aristoteles'e daha yakın olduğunu belirtir. İzzetbegoviç, bu noktada Jodi'nin “*Ahlak Bilimi Tarihi*” (s.80) adlı eserinden alıntı yaparak şöyle söyler:

“*Orijinal hristiyanlığın öğretisi İncillerde ifadesini bulduğu gibi, pratik hayatla ilgili zihniyet bakımından da hem sonraki Kilise öğretisinden (Pavlus'un teolojisinden itibaren) hem de yahudî olsun, putperest olsun, çevresindeki öğretilerden, farklı idi. Hristiyanlık bütün çağlarda*

ahlâkî bir din olarak İncillerde; sır olarak, kurtuluş dini olarak ise havarilerin yazılarında aranıp bulunuyordu.” (İzzetbegoviç, 2011:322).

İzzetbegoviç’e göre, Kilise daima Aziz Pavlus’un ve onun mektuplarına itibar ederken din ve ahlak ise Hz. İsa ve İncilleri referans göstermiştir. İzzetbegoviç’e göre, mesihle ilgili yüce ve sade tarih Aziz Pavlus ile son bulmuş ve rahiplik dini olarak Kilise’nin tarihi başlamıştır (İzzetbegoviç, 2011:322).

4.Değerlendirme

İzzetbegoviç’in eserlerinde batılı ülkelerin uluslararası ilişkilerini belirlemede eşit ve adil olmadıklarının yanı sıra nesnel ahlak ilkelerini de kendinden olana dönük kullandıkları gerekçesiyle sert eleştirilerde bulunmuştur. Bunu hem söylem hem de eylem alanında yerine getiren İzzetbegoviç Batı’nın içinde bulunduğu hataları yapma korkusu taşıdığı ve onlara benzememek için yoğun çaba harcadığını farklı şekillerde ifade etmiştir. İzzetbegoviç birlikte yaşadığı Batılı dostlarına güvenmiştir. Bosna’da 1300 cami yıkılmış, 200 bin insan hayatını kaybetmiş, binlerce kadına tecavüz edilmiş ve çocuklar katledilmiştir. Özellikle Srebrenica’da yaşananlar tam bir dramdır. Birleşmiş Milletlerin güvenli bölgesine sığınan ve Batı’ya güvenerek silahlarını teslim eden yirmi bine yakın Boşnak, Sırp komutan Radko Mladiç ve askerleri tarafından katledilmiştir. Batılılar yardım göndermeyerek ve duyarsız kalarak adeta Boşnakların ellerini ve kollarını bağlamışlardır. Düşüncesinin merkezine “insanı” ve “islami” koyan bilge lider İzzetbegoviç için Batı tam bir hayal kırıklığıdır. Bunun yanında İslam dünyası da malesef yaşanan drama sessiz kalarak bir nevi suça ortak olmuştur.

Kaynaklar

1. İzzetbegoviç, A. (2011). Doğu Batı Arasında İslam, Çev. Salih Şaban, (2. Baskı), İstanbul: Yarın Yayıncılık
2. İzzetbegoviç, A. (2007). İslami Yeniden Doğuşun Sorunları ve İslam Deklarasyonu, Çev. Rahman Ademi, İstanbul: Fide Yayınları.
3. İzzetbegoviç, A. (2003). Tarihe Tanıklığım, Çev. Alev Erkilet vd., İstanbul: Klasik Yayıncılık.
4. Goytisolo, J. (1996). Saraybosna Yazıları, Barbarlığa Doğru Bir Yolculuğun Notları, Çev. Ayşen Gür, İstanbul: Nisan Yayınları.
5. İzzetbegoviç, A. (2018). Geleceği Yenilemek, Çev. Asım Öz, İstanbul: Pınar Yayınları.
6. İzzetbegoviç, A. (2014). İslamî Yeniden Doğuşun Sorunları, Çev. Rahman Ademi, İstanbul.

7. İnam A. Vd. (1992). Aliya İzzetbegoviç'in Doğu ve Batı Arasında İslam Kitabı Üzerine Tartışma, İslami Araştırmalar, Cilt.6, Sayı.2. 73-90
8. Düzgün, Ş. A. (2009). “Aliya İzzetbegoviç ve Kurucu İfade Olarak İslam”. *Kelam Araştırmaları* Cilt.7, Sayı.1, 1-20.
9. İzzetbegoviç, A. (2011). Konuşmalar, Çev. F. Altun- R. Ahmetoğlu, 15. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları.
10. Eliaçık, R. İ. (2016). Çağa İz Bırakan Önderler: Aliya İzzetbegoviç, 4. Baskı, İstanbul: İlke Yayıncılık.
11. Dağcı, G. T., Dal, A. (2016). “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.6, Sayı.11, 107-129.
12. Süphandağı, İ. (2004). Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
13. Köse, M., Küçük, M. (2015). “Oryantalizm ve “Öteki” Algısı”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, 107-127.
14. Yılmaz, A. (2016). “Aliya İzzetbegoviç'te Varoluş ve Din” Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 2. Baskı, Yıl.20, Sayı.229, 612-618.